

Harutiun Mekeryan

MIKAYEL S. GIURJIAN

HIS LIFE AND WORK

Edited and translated by

Vatche Ghazarian

**Mayreni
2005**

 MIKAYEL S. GIURJIAN: HIS LIFE AND WORK

CONTENTS

Restoring Giurjian’s Literary Heritage	11
Foreword	27
Mikayel Giurjian as Assessed in Armenian Literature	31
The Path of Giurjian’s Life	35
Giurjian’s Tumultuous Debut with a Masterpiece The Satirical Novel, <i>Mardig Agha</i>	55
Giurjian as Promoter of the Realistic Literary “New School”	72
Mikayel Giurjian’s Plays	77
The Charm of Bewitching Novellas, Short Stories, and Literary Images	87
Giurjian as a Poet of Metric and Free Verse	111
Mikayel Giurjian the Essayist	123
Giurjian as Master of Authentic Translations	137
Giurjian’s Views as Literary Critic	150
Giurjian as Skillful Neologist	165
Epilogue	167
Annotations	170
Index of Proper Names, Periodicals, and Giurjian’s Works	176

FOREWORD

Although well known to Armenian intellectuals, Mikayel Giurjian's name is still unfamiliar to the public—this despite the fact that his prose and dramatic works have earned him a unique place in the history of modern Armenian literature. Exemplified by his cultural, civic, and patriotic activities, from the last decade of the nineteenth century into the sixth decade of the twentieth century, Giurjian remained true to his beliefs. As a writer, he produced prose and verse, plays and novels. In addition, he worked as an editor and a translator. His life crisscrossed several literary generations. Throughout his career he remained faithful to the fundamentals of literary realism and he always employed his satirical talent from a noble, avant-garde, and honorable vantage point.

Productive and multifaceted, Giurjian wrote the following works: *Mardig Agha*, a satirical novel; *Charshêlê Artin Agha*, a comedy co-authored with Yervant Odian; *The Salvation* [Prgankê], a drama co-authored with Dikran Gamsaragan; *Heroic Play* [Herosakhagh], a comedy on Armenian national themes co-authored with Yervant Odian; *Twenty Years Later...* [Ksan dari yedk...], a comedy; *The Name Day Night* [Anunin kisherê]; *New Dress* [Nor lat]; *The Lie True, the Insane Sane* [Sudê irav, khentê khelok]; *Drtad and Dajad* [Drtad yev Dajad]; and *The Ineffaceable Tome* [Anchncheli madeanê], short stories and novellas that depicted Armenian family and national life; *The Scribe's Dream* [Keatibin yerazê] and *The Café* [Srjaranê], images of the Orient; *To the Adored, from the Bottom of My Heart* [I khorots srdi khosk ênt bashdelvuyn], a collection of free verse; and a great number of chronicles, editorials, critiques, articles, and translations of both prose and verse.

Reading the works of Giurjian, who knew how to narrate and describe artfully, brings great pleasure. He emerged during the realist period of Armenian literature, and he presented life with a demanding meticulousness. He described events and people with a profound feeling that mixed human sorrow and smiles with cutting humor. Gifted in the art of masterful observation and analysis, and knowing well the transcendent social significance of satire, he played an instrumental role in popularizing the literature of his day.

He participated in the foundation and development of Armenian realist literature. His contributions have served to immortalize his name. His

 MIKAYEL S. GIURJIAN: HIS LIFE AND WORK

concerns for national education as well as other pressing issues of his time became the theme and substance of his writings, which he penned diligently and published prolifically in contemporary Armenian newspapers of many countries. Giurjian's works are appealing and inspiring. They are woven with a delicate style and scrupulously crafted with pure and fluid language.

This monograph is intended to present the literary heritage of Mikayel Giurjian—his prose, verse, dramatic works, journalism, theoretical-aesthetical articles, book reviews, and translations, as well as his biography, civic activity, and literary connections. It will acquaint the literary community and critics with this unappreciated yet exceptionally talented author of Armenian literature; and in doing so, define his rightful place in modern Armenian literature.

This monograph is the first extensive study dedicated to Mikayel Giurjian and his work. The author of this monograph thus can make no pretense of claiming that this work is flawless or exhaustive. The author studied Giurjian's work over many years and compiled an unpublished anthology that includes books Giurjian published in many countries and articles found scattered throughout Armenian newspapers and periodicals deposited at libraries in Armenia and Los Angeles. The author also studied Giurjian's personal archive located at the Museum of Literature and Art of Armenia, which includes letters, manuscripts, and journals in which Giurjian penned his feelings and travel impressions, made personal notes, and jotted literary contemplations.

While studying the life and literary heritage of Giurjian, the author deciphered, edited, and published the manuscripts he found in Armenia: *"The National Activist," or the Greatness and Fall of Iknadios Rupiniani* ["Azkayinjın" gam medzutiun yev angum baron Iknadios Rupiniani], a comedy in three acts; and *Mardig Agha*, Giurjian's famous satirical novel. These works were published in 1999, in celebration of the 120th anniversary of Giurjian's birthday. They were funded by Harutiun Simonian, an Armenian diasporan patron of the literary arts, and published under the auspices of the Museum of Literature and Arts of Armenia. Giurjian's unpublished handwritten satirical novel, *New School* [Nor tbrots], was deciphered and annotated.

Arpiar Arpiarian, Yeghia Demirjibashian, Krikor Zohrab, Dikran Gamsaragan, Levon Pashalian, Yervant Odian, Yervant Srmakeshkhalian, Arshag Chobanian, Vahan Tekeyan, Teotig, Hagop Oshagan, Suren Bartevean, Simon Simonian, Yervant Azadian, Aleksandr Sarukhan, and Hmayag Kranian are among the Armenian men of letters and arts who have highly praised Giurjian's talent.

MIKAYEL S. GIURJIAN: HIS LIFE AND WORK

This is the first book on Giurjian in which readers will find an analysis of the writer's aesthetic creations and a discussion of their special characteristics. Indeed, while traveling the road paved by Hagop Baronian and the writers of the 1880s, Giurjian furthered the progress of Armenian literature as a novelist and prose writer, particularly through his use of satire in which archetypal characters are rendered with realistic depth and brought alive through the power of revealing universal traits.

Յարուիթիւն Մէքէրեան

ՄԻՔԱՅԷԼ Ս. ԿԻՒՐՃԵԱՆ
(Կեանքը եւ Գործը)

Խմբագրեց
Վաչէ Ղազարեան

Լոս Անճելըս
2005

ՄԻՔԱՅԷԼ Ս. ԿԻՐՈՒՄՅԱՆ - ԿԵԱՆՔԸ ԵՒ ԳՈՐԾԸ

ՆԱԽԱԲԱՆ

Հայ մտաորականության քաջ ծանօթ Միքայել Կիրճեանի անունը ցաօք սրտի տակաւին անչայտ է հասարակութեան լայն խաւերուն, հակառակ անոր որ իր արձակ եւ թատերական ստեղծագործութիւններով ան իր պատշաճ եւ ուրոյն տեղը գրաւելու արդար իրաւունքն ունի հայ նոր գրականութեան պատմութեան մէջ: Արդարեւ, արեւմտահայ գրողներու փայլուն համաստեղութեան մէջ Կիրճեան իր գրական վաստակով իւրայատուկ ստեղծագործող մը եղած է հայ լուսափայլ գրողներու շարքին, մշակութային, հասարակական եւ անարատ հայրենասիրական գործունէութեամբ՝ միշտ հաւատարիմ մնացած է իր դաւանանքին եւ 19րդ դարու վերջին տասնամեակի տարիներէն մինչեւ 20րդ դարու 60ական թուականները ստեղծագործած է որպէս արձակագիր ու բանաստեղծ, թատերագիր ու նորավիպագիր, խմբագիր ու թարգմանիչ, անցնելով մի քանի սերունդներու մէջէն եւ միշտ հարազատ մնալով իր գրական իրապաշտ սկզբունքին ու երգիծական տաղանդին՝ յաւէտ մնալով բարձր, առաջատր ու պատուաւոր պատմէջի վրայ: Անոր բեղուն ու բազմալար գրիչին կը պատկանին «Մարտիկ Աղա» երգիծավէպը, «Չարշլլը Արթին Աղա» կատակերգութիւնը (գրուած Երուանդ Օտեանի հետ), «Փրկանքը» տրամը (գրուած Տիգրան Կամսարականի հետ), «Հերոսախաղ» ազգային երգիծական թատերգութիւնը (գրուած Երուանդ Օտեանի հետ), «Քսան Տարի Ետք...» կատակերգութիւնը, «Անունին Գիշերը», «Նոր Լաթ», «Սուտը Իրա՛ Խենթը Խելօք», «Տրդատ Եւ Տաճատ», «Անջնջելի Մատեանը» հայկական եւ տոհմային կեանքը պատկերող բազում պատմուածքներն ու նորավէպերը, «Քեաթիպին Երագը», «Սրճարանը» արեւելեան պատկերները, «Ի Խորոց Սրտի Խօսք Ընդ Պաշտելոյն» արձակ քերթուածներու ժողովածուն, բազմաթիւ քրոնիկներ, խմբագրականներ, գրախօսականներ, յօդուածներ, արձակ ու չափածոյ թարգմանութիւններ, եւայլն:

Հաճոյքով ընթերցուող գրող մը եղած է Կիրճեան, որ գիտէ գեղարուեստօրէն պատմել ու նկարագրել: Հանդէս գալով մեր գրականութեան իրապաշտ շրջանին՝ ան նկարած է կեանքը պահանջկոտ բժախնդրութեամբ, նկարագրած է դէպքերն ու դէմքերը խորունկ զգացումով, վիշտն ու ծիծաղը խառն, սուր *հիւմըր*ով, յուզումներով, ապրումներով: Օժտուած ըլլալով դիտելու ու զննելու մեծ վարպետութեամբ եւ քաջ գիտակցելով երգիծանքի հասարակական վեհ նշանակութիւնը, ան վճռական դեր կատարած է գրականութեան ժողովրդականացման, իրապաշտ գրականութեան հաստատման

ՄԻՔԱՅԷԼ Ս. ԿԻՐՃԵԱՆ - ԿԵԱՆՔԸ ԵՒ ԳՈՐԾԸ

ու զարգացման գործին մէջ, որով պայմանաւորուած է գրողի անուան անմահութիւնը: Իր գրուածքներուն նիւթը եւ խորքը եղած են ազգային դաստիարակութեան եւ ժամանակի հրատապ խնդիրները, որոնք մշակած եւ հրատարակութեան տուած է իր օրերու տարբեր երկիրներու հայ մամուլին մէջ: Կիրճեանի գործերը ուշագրաւ են ու թելադրական, շեշտուած են նուրբ ոճով եւ մշակուած են խստապահանջօրէն՝ մաքուր եւ սահուն լեզուով:

Այս մենագրութեան նպատակն է փորձ կատարել ներկայացնելու Միքայէլ Կիրճեանի գրական ժառանգութիւնը՝ արձակը, բանաստեղծութիւնը, թատրերգութիւնը, հրապարակախօսութիւնը, տեսական-գեղագիտական յօդուածները, գրախօսականները, թարգմանութիւնները, ինչպէս նաեւ կենսագրութիւնը, հասարակական գործունէութիւնը եւ գրական կապերը՝ ծանօթացնելու համար հայ գրականութեան գրեթէ չգնահատուած տաղանդաւոր ներկայացուցիչը ընթերցասէր հասարակութեան ու գրականագէտներուն, որոշելու համար անոր արժանի տեղը հայ նոր գրականութեան մէջ:

Այս աշխատութիւնը Միքայէլ Կիրճեանի նուիրուած առաջին ծաւալուն ուսումնասիրութիւնն է, ուստի, հասկնալի է, որ հեղինակը երբեք յաւակնութիւն չունի այս երկը անթերի ու սպառնիչ համարելու՝ յանիրաւի անուշադրութեան եւ մոռացութեան մատնուած տաղանդաւոր հայ գրողին վերաբերեալ: Մենագրութեան հեղինակը երկար տարիներու ընթացքին պրպտած, փնտտած, հաւաքած է տարբեր երկիրներու մէջ լոյս տեսած եւ Հայաստանի ու Լոս Անճելըսի գրադարաններուն մէջ գտնուող հայ պարբերականներու մէջ ցիր ու ցան տպագրուած Միքայէլ Կիրճեանի ստեղծագործութիւնները, զորս ուսումնասիրած եւ անոնցմէ խնամքով ընտրուած «Հատընտիր» ժողովածու մը պատրաստած է տպագրութեան: Ուսումնասիրած է նաեւ Հայաստանի Գրականութեան եւ Արուեստի Թանգարանի Միքայէլ Ս. Կիրճեանի արխիւը, նամակները, ձեռագրերը եւ յուշատետրերը, որոնց մէջ գրողը արձանագրած է սեփական ապրումները, ճանապարհորդական տպաւորութիւնները, անձնական նօթագրութիւնները եւ գրական մտորումները:

Միքայէլ Կիրճեանի կեանքը եւ գրական ժառանգութիւնը ուսումնասիրող գրականագէտը վերջին տարիներուն վերծանած, խմբագրած ու հրատարակութեան պատրաստած է Կիրճեանի «Ազգայիննին» Կամ Մեծութիւն Եւ Անկույմ Իգնատիոս Ռուբինեանի» երեք արար կատակերգութիւնը եւ հոշակաւոր «Մարտիկ Աղա» երգիծավէպը՝ ձեռագիրներէն, որոնք սփիւռքահայ գրականասէր Յարութիւն Սիմոնեանի մեկենասութեամբ լոյս տեսած են 1999ին՝ երգիծաբանին ծննդեան 120ամեակին առթիւ, Հայաստանի Գրականութեան եւ Արուեստի Թանգարանի հրատարակութեամբ: Վերծանած եւ ծանօթագրած է նաեւ Կիրճեանի «Նոր Դպրոցը» ձեռագիր անտիպ երգիծավէպը:

Կիրճեանի տաղանդը բարձր գնահատուած են Արփիար Արփիարեանը, Եղիա Տէմիրճիպաշեանը, Գրիգոր Զօհրապը, Տիգրան Կամսարականը,

ՄԻՔԱՅԷԼ Ս. ԿԻՐՈՇԵԱՆ - ԿԵԱՆՔԸ ԵՒ ԳՈՐԾԸ

Լեւոն Բաշալեանը, Երուանդ Օտեանը, Երուանդ Սրմաքէշխանլեանը, Արշակ Չօպանեանը, Վահան Թէքէեանը, Թէոդիկը, Յակոբ Օշականը, Սուրէն Պարթեւեանը, Սիմոն Սիմոնեանը, Երուանդ Ազատեանը, Ալեքսանտր Սարուխանը, Հմայեակ Գրանեանը եւ ուրիշ հայ գրողներ ու արուեստագէտներ:

Կիրճեանի մասին առաջին գիրքն է այս, ուր գլխաւորաբար տրուած է ամփոփ վերլուծութիւնը գրողին գեղարուեստական ստեղծագործութիւններուն՝ իրենց յատկանշական կողմերով: Արդարեւ, ընթանալով Յակոբ Պարոնեանի եւ 19րդ դարու ութսունականներու բացած ճանապարհով, Կիրճեան, որպէս վիպասան-արձակագիր, զարգացուցած է հայ գրականութիւնը, մասնաւորաբար երգիծաբանութիւնը, իրապաշտ խորութեամբ եւ ընդհանրացման ուժով կերտուած տիպական կերպարներով:

